

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Zobrazovanie zla v renesančnej a humanistickej literatúre

Bakalárska práca

2012

Tereza Šimková

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Zobrazovanie zla v renesančnej a humanistickej literatúre

Bakalárska práca

Študijný program: učiteľstvo slovenského jazyka a literatúry a hudobného umenia

Študijný odbor: 1.1.1 učiteľstvo akademických predmetov

1.1.3 učiteľstvo umelecko-výchovných a výchovných predmetov

Školiace pracovisko: KSL – Katedra slovenskej literatúry FF UKF

Školiteľ: Mgr. Vladimír Palkovič, PhD.

Nitra 2012

Tereza Šimková

Abstrakt

Šimková, Tereza. *Zobrazovanie zla v renesančnej a humanistickej literatúre*. [bakalárska práca]. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta. Katedra slovenskej literatúry. Školiteľ: Vladimír Palkovič, PhD.

Nitra: FF UKF, 2012. 39 s.

Cieľom práce je zobrazit' a jasne vymedziť zlo v podobe Satana v dvoch protipóloch. Vo vnímaní zla ako ničiacej hmoty a zla ako nástroja humoru a satiry. Práca vymedzuje základné pojmy, ktoré súvisia s danou témou, o renesancii, vzniku renesancie vo svete a o zle, ktoré autori dokázali vnímať rôznymi spôsobmi a zobrazovať ho v rôznych témach. Práca prináša vysvetlenie niektorých motívov zla vo vybraných dielach renesančných autorov.

Kľúčové slová : Renesancia a humanizmus. Zlo. Jakub Jakobeus. Pavel Kyrmezer. Poézia. Dráma.

Abstract

Šimková, Tereza. *Portrait of evil in renaissance and humanistic literature*. [bachelor work]. University of Constantine the Philosopher in Nitra. Philosophical faculty. Department of Slovak literature. Supervisor: Vladimír Palkovič, PhD.

Nitra: FF UKF, 2012. 39 pgs.

The aim of this bachelor work is to display and certainly determine the evil in the figure of Satan in two counterparts. In the perception of evil as a destructive mass and evil as a tool for humor and satire. The work defines the basic concepts related to the certain topic about the renaissance, about the formation of renaissance in the world of evil that authors managed to perceive in different ways and display evil in various topics. The work carries explanation of some motives of evil in selected pieces of renaissance authors.

Key words: Renaissance and humanism. Evil. Jakub Jakobeus. Pavel Kyrmezer. Poetry. Drama.

Obsah

ÚVOD.....	6
1. HISTORICKÁ ČASŤ.....	8
1.1. Vznik renesančnej literatúry.....	8
1.2. Slovenská renesančná literatúra.....	10
1.3. Svetská poézia.....	12
1.3.1. Latinská humanistická poézia.....	13
1.3.2. Občiansko-politická poézia.....	13
1.4. Renesančná dráma.....	14
2. LITERÁRNO-VEDNÁ ČASŤ.....	17
2.1. Jakub Jakobeus život.....	17
2.2. Jakub Jakobeus tvorba.....	20
2.3. Pavel Kyrmezer život.....	22
2.4. Pavel Kyrmezer tvorba.....	23
3. INTERPRETAČNÁ ČASŤ.....	24
3.1. Gentis Slavonicae lacrumae, suspiria et vota.....	24
3.2. Komédie česká o bohatci a Lazarovi.....	30
4. ZÁVER.....	37
POUŽITÁ LITERATÚRA.....	39

Úvod

Zlo je na tomto svete už od prapočiatku. Už v dávnych starovekých dobách sa stretávame so symbolmi zla, ktoré napovedali mnohé ľudské slabosti a poukazovali na ich príčiny. Aj v našej bakalárskej práci chceme poukázať na niektoré formy zla. Hlavnou dominantou a ústrednou témou našej bakalárskej práce sa stali symboly zla, ktoré boli prítomné v období renesancie a humanizmu na území Uhorského kráľovstva aj samostatného slovenského územia.

Naša bakalárska práca je rozdelená do troch nosných okruhov, a tými sú historická časť, literárno-vedná časť a interpretačná časť.

V prvej, historickej časti, venujeme pozornosť vzniku novej literárnej epochy, ktorá sa rozšírila do sveta z Talianska, a to zo smeru renesancie. Stručným opisom charakterizujeme vznik renesancie v jej kolíske a jej postupné šírenie sa do ostatných krajín sveta nevynímajúc ani Slovensko. Druhá podkapitola sa už venuje priamo renesancii na slovenskom území, historickým a spoločenským podmienkam, ktoré boli nastolené na tomto území a stali sa živnou pôdou na zakorenenie nového spoločenského smeru. V tretej podkapitole sa už venujeme priamo jednému z hlavných literárnych druhov – poézii. Charakterizujeme renesančnú poéziu a venujeme sa jednej podskupine, svetskej poézii, ktorú stručne charakterizujeme a rovnakým analytickým spôsobom prechádzame k latinskej humanistickej poézii a poézii, ktorá sa označovala ako občiansko-politická, pretože v jej popredí stál národ.

Literárno-vednú časť otvára rozsiahlejší životopis Jakuba Jakobebe, ktorý sa snažil nahradiť epos svojou epickou veršovanou skladbou Slzy, vzdychy a prosby slovenského národa. Plynule prechádzame do stručnej charakteristiky tohto autora. V tejto časti sa vyskytuje aj stručne charakterizovaný opis vybraných diel. Druhým autorom, na ktorého sa obracia naša pozornosť, je Pavel Kyrmezer, ktorý je jednou z vedúcich osobností na poli dramatickej tvorby. Život a tvorba Pavla Kyrmezera síce nedosahuje veľký rozsah, avšak sú o to zaujímavejšie a prepracovanejšie.

V interpretačnej časti venujeme pozornosť dvom motívom. Motívu satana ako predstaviteľa ničivej sily, zla a prapôvodcu všetkého zlého, ktorého verne zobrazuje vo svojom diele Jakub Jakobeus cez motívy bájných bytostí, nepriateľov slovenského

národa a utláčateľov obyčajného ľudu. A druhým motívom je motív satana a zla ako zosmiešnenej, humoristickej postavy.

V tejto bakalárskej práci je našou snahou venovať čo najväčšiu možnú pozornosť jednej časti z rozsiahleho ponímania možnosti zobrazenia zla v období renesancie na Slovensku. Budeme sa snažiť rozumne a logicky vysvetliť pravdivosť veršov a súčasne objasniť aj ich literárnu štruktúru.

1. Historická časť

1.1. Vznik renesančnej literatúry

Vznik renesančnej literatúry môžeme v celosvetovom chápaní vnímať v rôznych intenzitách a formách. Vznik tohto nového literárneho smeru bol podmienený predovšetkým spoločenskými, hospodárskymi a kultúrnymi podmienkami, ktoré boli v každej krajine sveta odlišné. Z toho dôvodu sa pre jednotlivé krajiny traduje aj rozličný nástup tejto novej epochy.

Renesancia, ktorá sa spája s humanizmom, si za svoj hlavný cieľ určila človeka, jeho dušu a rozvoj ľudskej osobnosti. Hlásala návrat k antike a antickým princípom. Antika zažíva v tomto období svoje znovuzrodenie. Obdobie renesancie sa začalo šíriť z Talianska približne od začiatku 14. storočia. V iných krajinách bol nástup tejto novej epochy rýchlejší alebo pomalší, všetko záležalo od vyspelosti jednotlivých krajín. Vo vyspelých krajinách, medzi ktoré sa zaraďovalo Španielsko, Francúzsko, Portugalsko a Anglicko, sa nástup renesancie udáva k 15. storočiu. V menej vyspelých krajinách, ktorými boli napríklad Nemecko a Poľsko, nastúpila renesancia v pozmenenej a oveľa slabšej forme od 15. storočia. V Čechách, a najmä na Slovensku, hlásila renesancia svoj nástup v 16. storočí.

Renesancia a humanizmus prenikali do všetkých odvetví umenia, literatúry a v neposlednom rade aj do života. Postupne sa vďaka tomuto smeru začalo pretváranie spoločnosti, ktorá sa viac obracala na človeka samotného ako na božskú a záhrobnú tematiku. *„Medzi najdôležitejšie myšlienkové a citové hodnoty, s ktorými prichádzala renesancia a humanizmus, patrilo právo človeka na plné, prirodzené, radostné, šťastné, neasketické a zmyslové prežívanie života, láska ku kráse a prírode, úcta k rozumu, uznávanie zmyslového poznania a vyzdvihovanie ľudskej osobnosti, spojené so zdôrazňovaním významu jednotlivca.* (Minárik, 1985, s. 12)

Pojem renesancia a humanizmus a taktiež aj zobrazenie ich vzájomných vzťahov nemá doposiaľ presne vymedzené a dostatočne definované vysvetlenie ani vo svetových literatúrach. V jednotlivých národných renesančných literatúrach sa tieto

znaky od seba odlišujú a sú viditeľné špecifické črty, ktoré sa dajú len veľmi ťažko identifikovať. „V najširšom zmysle slova sa pod renesanciou rozumie celá epocha, v ktorej sa v Európe rodili kapitalistické vzťahy a zanikol feudalizmus.“ (Minárik, 1985, s. 13)

Literatúru v renesancii môžeme chápať ako istý druh literárneho hnutia, ktoré sa vďaka štúdiu antickej literatúry prepracovalo až k umeleckému zobrazeniu prirodzeného, radostného života, ktoré bolo zobrazované vo vzťahu človeka k pozemským veciam a vnímaniu krás prírody. Treba však pripomenúť, že renesančná literatúra nebola písaná podľa určitej šablóny a v jej charakteristike môžeme vidieť aj veľa protikladov. Vývin spoločenského života sa postupne otáčal k renesančným snom a nádejam chrbtom. Optimizmus, ktorý sprevádzal renesanciu pri jej vzniku, sa pomaly vytrácal z obyčajného života. Práve preto sa v renesančných dielach nestretávame iba s radosťou a oslavou človeka a jeho osobnosti, ale samotní autori nám podávajú obraz aj o smútku a biede, ktorá bola v tomto období takmer všadeprítomná. Renesančné literatúry v rôznych štátoch sa písali v národných jazykoch, čo umožňovalo prístupnosť kníh najširším možným spoločenským vrstvám. Spracovanie tém v renesančnej literatúre bezprostredne súviselo s citmi a zmyslami človeka a práve vďaka tomuto vnímaniu mala renesančná literatúra ľudovejší charakter.

1.2. Slovenská renesančná literatúra

Renesančná a humanistická literatúra na Slovensku vznikala za veľmi búrlivých podmienok, ktoré sa stali charakteristickými pre toto obdobie. Na území Slovenska sa neustále stupňoval sociálny útlak, ktorý môžeme charakterizovať sedliackym povstaním Juraja Dóžu v roku 1514. Slovensko bolo počas tohto obdobia v neustálom strachu, pretože jeho hranice obliehali turecké vojská, najmä od Moháčskej bitky v roku 1526. Krajinu plienili aj žoldnierske vojská, ktoré boli vysielané proti Turkom. Na krajinu vplýval aj neustály boj o uhorský trón a spoločenské nepokoje v krajine, ktoré vyústili až do protihabsburských povstaní, ktoré organizovala uhorská šľachta pod vedením Štefana Bocskaya, Gabriela Bethlena, Juraja I. Rákóczyho.

„*Renesanciu a humanizmus uvádzal do Uhorska kráľ Matej Korvín (1443 – 1490). Orientoval sa na Taliansko.*“ (Minárik, 1983, s. 90) Na uhorskom kráľovskom dvore pôsobili mnohí významní predstavitelia talianskeho humanizmu (Antonio Bonfini, Martius Galeotti).¹

Na území Slovenska žili v tomto čase aj mnohí zahraniční renesanční autori, hlavne nemeckí autori, ktorí sa týmto spôsobom zaslúžili o rozvoj slovenského humanistického myslenia.

Renesancia, alebo aj termín renesančnosť, sa už od počiatku veľmi úzko spája aj so slovom humanizmus a s pojmom reformácia. Pojem renesancia a humanizmus stoja povedľa seba ako dva samostatné smery, ktoré sa na Slovensku vyvíjali od konca 15. storočia až do 17. storočia. *Jedným zo základných rysov humanizmu je návrat k antike, k jej pôvodným textom. Engels chápe humanizmus a reformáciu ako dva varianty a súčasti renesančnej kultúry.* (Tkáčiková, 1988, s. 17)

O výraznom ťažení slovenskej aj českej renesančnej tvorby sa, bohužiaľ, nedá veľmi hovoriť. Štefan Krčméry naznačuje osobité postavenie slovenskej renesančnej tvorby nasledovne: „... s východom spájalo nás „plemä“, s juhom, severom cirkev a so západom režim.“ (Krčméry, s. 26) Keď sa vysloví slovo renesancia, ozýva sa akýsi tichý nesúhlas s označením a fixáciou renesancie ako prelomového obdobia v oblasti spoločenskej,

---

¹ Antonio Bonfini – bol taliansky humanista, historik. V roku 1486 prišiel do Budína na kráľovský dvor. Z poverenia Mateja Korvína napísal dejiny Uhorska – *Rerum Ungaricarum decades*, ktoré mali veľký vplyv na uhorskú humanistickú historiografiu. Martius Galeotti – pôsobil na dvore Mateja Korvína ako bibliotekár.

filozofickej, umeleckej a taktiež aj v oblasti literárnej. *Variant talianskej renesancie sa adaptuje na jednotlivé kultúry bez zreteľa na ich svojbytnosť a historickú špecifickosť. Podoby slovenskej renesancie modifikovalo množstvo činiteľov od hospodársko-politickej zaostalosti, nevyvinutosti meštianstva k nerozvinutému národnostnému povedomiu, absencii národnej vysokej šľachty a kléru a pod.* (Tkáčiková, 1988, s. 18)

Obdobie renesancie na našom území môžeme označiť aj za obdobie jari. Obdobie „kriesenia pukov“, v tom tkvie podstata renesancie na Slovenku. *„V Slovákoch už bola vzbudená túžba po jednotajnení sa v dačom vyššom. Tak sa sklonil k nim veku 16., tento vek pamätný skoro pre všetky európske národy, s ktorým sa tak slávne zvieria prostredný vek. Na všetkých stranách dvíhajú sa géniovia na vyššom poli duchovného precítenia národov. Pravda je síce to, že sa v Slovákoch nemohli dvíhať ešte Tassovia, Shakespearovia ani Kochanowski, Gundulić, ale predsa aj medzi nimi aspoň prvé puky lepších vedomostí, krásnejších umení a literárneho života kriesiť sa počali* (Hurban, 1972, s. 48)

Oproti svetovej literatúre z renesančného obdobia stojí naša literatúra v značnom oslabení. Slovenská literatúra bola akousi skromnejšou a nevýraznejšou podobou tej svetovej, ale predsa sa aj v tejto forme objavili nové štýlové postupy a nové idey, ktoré viedli k špecifikácii a demokratizácii myslenia.

1.3. Svetská poézia

Svetská poézia renesančného obdobia sa písala zväčša po latinsky, česky a taktiež slovakizovanou češtinou.

V latinskej poézii sa zvykli písať žánre príležitostnej lyriky, ktoré boli prevažne umelecky priemerné. Pre väčšinu diel zaradených k príležitostnej lyrike bol charakteristický formálny manierizmus². Časť autorov však prekročila mieru konvencií vo veršovaní a usilovali sa o konvenčné veršovanie, ktoré usádzali do nových alebo málo frekventovaných tém. Pre svetskú poéziu je príznačná príležitostná poézia. V poézii neviazanej na príležitosť bola z literárneho hľadiska najpozoruhodnejšia občiansko-politická poézia (Jakobeus). (Minárik, 1963, s.30)

Literatúra, ktorá bola písaná po česky alebo slovakizovanou češtinou, uznávala v literárnych dielach objektívne aj subjektívne zobrazovanie. Objektívna poézia mala zastúpenie v historických piesňach (protihabsburská tematika), zbojníckych piesňach atď. Subjektívne ponímanie poézie bolo vyjadrené v satirických básňach, žartovnej lyrike atď.

1.3.1. Latinská humanistická poézia

V tomto období možno vidieť kvantitatívny rast latinskej humanistickej poézie, najmä v tvorbe príležitostnej lyriky, zároveň sú viditeľné aj niektoré kvalitatívne zmeny. Príležitostnú lyriku tvorilo vyše 110 básnikov a iba niekoľkí z nich veršovali podpriemerne. Väčšina týchto básnikov veršovala na základe nepísaných pravidiel, ale našli sa aj výnimky. Možno tvrdiť, že básnici, ktorí sa pokúšali o originálne stvárňovanie svojich veršov, tvorili vcelku originálnu lyriku.

Základy latinskej poézie sa vyvíjali ešte v ranom stredoveku, a to v medzinárodnom meradle. „*Súveké poetiky a básnici nepoznali pojem skutočnosti v dnešnom význame. Objektívna realita leží síce mimo subjektu, no podľa ich predstáv v najvyššej bytosti.*“ (Minárik, 1963, s. 32) Skutočnosť teda nie je to, čo máme možnosť vidieť a cítiť zmyslami, ale je to niečo, čo sa vyskytuje za všetkými našimi zmyslami, za videným aj vnímaným len v božskej bytosti. Z toho vyplýva, že každá vec, ktorá je vnímaná, dokonca aj samotné ľudské bytie, je podriadené božskému princípu. Básnický svet a jeho

---

² „*Manierizmus* – sloh, ktorý sa vyznačoval strojenosťou, vyumelkovanosťou, kvetnatosťou a formovými schválnosťami. Predstavuje umelecký prúd európskeho dvorského klasického umenia na rozhraní renesancie a baroka.“ (Štraus, 2005, s. 218)

tvorbu teda netvorí reálne zobrazenia vnímania spoločnosti či určitých tém, ale len akési ideály, na ktoré nepôsobí dojmy a individuálne zážitky.

Umelci tieto poznatky prenášali nielen do literárneho zobrazenia, ale filozofia tohto myslenia sa odrážala aj v maliarske a sochárstve. Maliari vykresľovali svoje portréty na základe určitých ideálnych parametrov. V literárnom zobrazení sa dokonca prispôbovali aj štýly písania podľa toho, kto stál v popredí autorovho záujmu.

„O človeku „nízkeho“ pôvodu sa písalo „nízkym štýlom“ (*genus humile*), o človeku stredného stavu „stredným štýlom“ (*genus mediocre*) a o človeku vznešeného pôvodu „vysokým štýlom“ (*genus gandiloquum, sublime*).“ (Minárik, 1963, s. 32) Pri zobrazovaní idealizovaných predstáv a štýlov, kde sa používali predovšetkým prirovnania, rôzne superlatívy a hyperbolické gradácie, bolo len veľmi ťažko možné hľadať osobné zážitky.

1.3.2. Občiansko-politická poézia

Zobrazenie tejto témy sa objavovalo zväčša v menších literárnych žánroch, ako boli napríklad epigramy³. Občiansko-politická poézia odráža predovšetkým spoločenskú a politickú situáciu v období renesancie. Zobrazuje predovšetkým vlastenecké cítenie a potrebu vyjadrovať sa k bojom proti tureckým vojskám, ktoré obliehali pohraničné a neskôr aj niektoré slovenské územia. Zobrazujú kritiku a nesúhlas s náboženskými pomermi, otvorene sa vyjadrujú kriticky k otázke šľachty. Autori sa snažia poukázať na ideál moci, mestského aj štátneho zriadenia. (Minárik, 1963, s. 33)

---

³ „*Epigram* – lyrický žáner didaktickej, satirickej a reflexívnej poézie; krátka, vtipná, obyčajne satirická báseň, ktorá stručne a duchapľne vyjadruje adresnú myšlienku o veci, osobe, o nejakej životnej pravde.“ (Štraus, 2005, s. 110)

1.4. Renesančná dráma

„*Dráma je jedným zo základných druhov v umeleckej literatúre. Realizuje sa dialógmi a monológmi.*“ (Štraus, 2005, s.96)

Dráma sa rozvíjala v rozkvet a doznievaní renesančnej a humanistickej literatúry, čo predstavuje v periodizácii slovenskej renesancie druhé a tretie obdobie. Dráma v prvom období pestovala ešte staršie dramatické žánre, a tými boli napríklad vianočné a veľkonočné mystériá, pašiové a legendové hry a taktiež aj hry, z ktorých vyplývalo morálne ponaučenie, zjavovali sa tu však už aj nové žánre – školské hry. V druhom období nastáva úpadok mystérií a do popredia vstupujú humanistické školské hry, táto tendencia sa ďalej rozvíjala aj v treťom období renesančnej literatúry. (Minárik, 1985, s. 172)

Stredoveké prežitky postupne vytláča nová epocha, predstavenia dramatických hier sa sťahujú z námestí do uzavretých priestorov evanjelických škôl (Kremnica, Bardejov). V tomto období sa pomaly zachytáva aj snaha o stvárnenie rímskych hier z obdobia antiky. Autormi školských hier sú poväčšine evanjelici, neskôr začali tvoriť aj katolíci. Školské hry lavírovali na hranici medzi náboženskou drámou (biblická tematika), polosvetskou aj svetskou drámou (preberanie gréckych a rímskych príbehov). (Minárik, 1985, s. 172)

Hry sa predvádzali prevažne pri rôznych slávnostiach, akými mohli byť rôzne vzácne návštevy, začiatok alebo ukončenie školského roka. „*Mali výchovný, pedagogický a didaktický cieľ.*“ (Minárik, 1985, s. 172) Cieľom týchto hier bolo poukázať na vedomosti a schopnosti študentov, ako schopnosť rečenia, znalosť vo vystupovaní, ovládanie latinčiny, a predovšetkým v dostatočnom osvojení si učebnej látky. Časom sa tieto požiadavky prehĺbili k sledovaniu štruktúr starovekých a stredovekých hier. *Zväčša sa delili na päť dejstiev, ktoré sa rozčleňovali na výstupy. Pred dejstvami a pred scénami boli argumentá (obsahy), ktoré informovali poslucháčov o obsahu hry alebo jednotlivých dejstiev.*“ (Minárik, 1985, s. 172) Medzi jednotlivé dejstvá boli vkladané krátke prestávky, ktoré vyplňovali piesňami alebo žartovnými výstupmi.

Všetky hry sa začínali prológom, v ktorom bolo privítané obecenstvo, bola vyslovená žiadosť o pozornosť obecenstva a oboznámenie s dejom hry. Hry sa končili epilógom, ktorý zahŕňal didaktické a mravoučné vysvetlenie hry.

Obdobie doznievania slovenskej humanistickej a renesančnej literatúry sa takmer nelíši od predošlého obdobia. Jediným znakom odlišnosti je vzrastajúci záujem o svetské a polosvetské hry.(Minárik,1985,s. 172)

2. Literárno-vedná časť

2.1. *Jakub Jakobeus*

Prelom 16. a takmer celá prvá polovica 17. storočia bola obdobím humanistického a renesančného autora Jakuba Jakobeu. Práve v tejto epoche sa odohrávali mnohé zápasy, či už to bol boj na poli náboženskom, politickom alebo spoločenskom, ktorý sa odohrával v českých krajinách a na slovenskom území Uhorska. Práve tieto boje sa odrazili v Jakobeovej tvorbe.

V posledných desaťročiach 16. storočia a začiatkom 17. storočia sa prehlbuje v Čechách spoločenský a hospodársky úpadok. Úpadok sa celkom jasne odrazil aj na obraze života v Kutnej hore, kde sa približne v roku 1591 Jakobeus narodil. O skutočnom dátume Jakobeovho narodenia máme len nepriame informácie. V kutnohorských matrikách sa nachádzajú iba neúplné záznamy.

Taktiež sa riešia aj mnohé spory, odkiaľ vlastne samotný Jakobeus pochádzal. Existuje mnoho hypotéz, jeho meno mohlo byť polatinčené z mena Kuba alebo Jakuba. Záznamy o Jakobeovom živote neexistujú až do jeho dvadsiateho prvého roku. Môžeme sa iba domnievať, že Jakobeus absolvoval všetky potrebné školy v Kutnej Hore, ktorá sa aj napriek svojmu nelichotivému spoločenskému postaveniu mohla pýšiť kvalitným školstvom. Jakobeus musel mať ukončené štúdiá, aby mohol v roku 1612 nastúpiť na pražskú univerzitu. V čase Jakobeovho nástupu na pražskú univerzitu bola v plnom prúde snaha o reformáciu školstva, ktorá avšak nikdy nebola dokonale dokončená. Teologická fakulta nebola súčasťou pražskej univerzity, a tak sa museli mladí učitelia učiť na latinských školách a prednáškach na filozofickej fakulte. Dôsledkom celého tohto snaženia bolo, že vzdelanci boli použiteľní pre duchovný aj pre svetský život. Vyštvudovaní vzdelanci teda vychádzali zo škôl ako učitelia, avšak aj toto povolanie bolo viazané celibátom. Z malého platu nedokázali vyžiť, a preto sa často stávalo, že sa učitelia rozhodli prestúpiť na kňazské povolanie. Mladí kapláni sa doučali u starších farárov. Presne takýmito stupňami vzdelania prešiel aj mladý Jakobeus. Po Chocholiovom odporúčaní sa zapísal do letného semestra, ktorý sa začínal na Juraja – 24. apríla 1612 a končil sa 16. októbra 1612. *Ako študent so skromnými finančnými prostriedkami bol zadelený 23. júna 1612 na byt a stravu do Nazaretského kolégia pri Betlehemskej kaplnke v Starom meste.* (Minárik, 1963, s. 22)

Jakobeus zakončil svoje štúdiá v zimnom semestri, ktorý sa končil 18. októbra 1612

a splnil všetky podmienky, aby mohol dosiahnuť hodnosť bakalára. Zložil skúšku, po ktorej bol zaradený do prvej triedy bakalárov. Promovaný bol 8. marca 1613 v kolégiu Karola IV. na bakalára a v ten istý deň bol prijatý „in facultatem“ (do zväzku univerzity). Po udelení bakalárskeho titulu odchádza Jakobeus ako korektor do slávnej školy v Sušiciach neďaleko Písku. Tu pôsobil až do roku 1616. Popri svojom učiteľskom zamestnaní sa pripravoval na magisterské skúšky. Krátky čas pred zložením magisterskej skúšky žil podľa univerzitného poriadku medzi spolužiakmi. Niekedy vo februári 1616 získal hodnosť magistra. *Na tomto základe ho univerzita potvrdila 13. marca 1616 za rektora píseckej školy, kde učil v najvyššej triede.* (Minárik, 1963, s. 23 – 24) Jakobeus odišiel zo školy v Písku pravdepodobne niekedy v roku 1617 pre nehody s mešťanmi. Na jeseň toho istého roku ho posielala pražská univerzita na menšiu školu do Rokycian, kam však pravdepodobne nikdy ani nenastúpil. Jakobeus myslel na celibát, menej viazanú a výhodnejšiu kňazskú dráhu. V roku 1618 bol vysvätený na utrakvistického kňaza. Krátko po vysvätení sa stal kaplánom v Kostole sv. Mikuláša v Menšom Meste Pražskom. Jakobeus dostával mnoho ponúk a taktiež aj konzistórium sa rozhodlo vyhovieť niektorým ponukám, presnejšie ponuke z Ouhonic, ktorú však Jakobeus odmietol. Vytrvalo čakal na lepšiu ponuku, ktorá nakoniec prišla. Ujal sa bohatej fary sv. Michala v Starom Meste v Prahe. Na tomto mieste pobudol až do svojho vyhnanstva koncom roka 1621. Pravdepodobne sa oženil niekedy v prvom polroku roka 1619. O rok neskôr sa mu narodil prvý syn Mikuláš. Po nástupe tuhej rekatolizácie v Čechách a po nútení prijať duchovné požiadavky boli mnohí kňazi nútení spolu so svojimi rodinami opustiť Čechy. Medzi týmito kňazmi bol aj Jakobeus. Istý čas sa ešte zdržiaval na území Saska. *Ortodoxní luteráni potom išli do Saska a českí bratia, kalvíni a utrakvisti do Holandska, Pruska a Poľska. Niektorí kňazi sa však skrývali v Prahe.* (Minárik, 1963, s. 29)

Posledným známym a presne overeným miestom Jakobeovho pobytu je mesto Schandau. Traduje sa síce, že do roku 1624 žil v Holandsku, avšak s najväčšou pravdepodobnosťou ide o chybný údaj. Pravdepodobne Jakobeus nepodnikol už žiadnu cestu ďalej do Nemecka a vrátil sa na moravsko-slovenské alebo moravsko-sliezske pohraničie. Z týchto miest mal blízko na Slovensko. *Jakobeus pricestoval niekedy na konci roku 1624 od sliezsko-moravsko-slovenských hraníc cez Žilinu a Predmier do Trenčína, aby si vyprosil od Illésházyho kňazskú stanicu.* (Minárik, 1963, s. 63) Avšak jeho sny sa neuskutočnili. Vyše roka čakal v Trenčíne spolu so svojou rodinou, no oznámenie od Illésházyho neprišlo. Jakobeus nedostal ani rektorský ani kňazský úrad. Všetky miesta na

panstvách boli obsadené, a tak jeho život závisel od hmotnej podpory a milosti Illésházyho, a predovšetkým od trenčianskej mestskej rady.

O pôsobení Jakobebea na Slovenku sa zachovalo len veľmi málo informácií. Po vyše ročnom čakaní v Trenčíne odišiel na východné Slovensko do dedinky Kučín. Do dedinky neďaleko Vranova nad Topľou, ktorý bol v Zemplínskej župe. Podarilo sa mu tu prevziať kňazské miesto, no nezotrval tu dlho a už o po roka prevzal miesto kňaza v neďalekej Soli. Z tejto dediny sa chcel Jakobeus pravdepodobne dostať do Košíc. Keďže v roku 1629 boli Košice okupované Ferdinandom II., odišiel v ten istý rok do Prešova. V Prešove pôsobil dlhšie – v rokoch 1630 – 1637. Tu pôsobil ako učiteľ na mestskom lýceu a od roku 1637 do roku 1639 bol rektorom tohto lýcea. *Jakobeus sa vzdal pedagogickej činnosti pravdepodobne roku 1639, keď nastúpil ako duchovný prešovskej slovenskej cirkvi. V tomto úrade zotrval až do smrti, ktorá ho zastihla v r. 1645* (Minárik, 1963, s. 94)

2.2. Tvorba Jakuba Jakobebe

Dielo Jakuba Jakobebe môžeme rozdeliť do jednotlivých fáz. Prvou fázou je obdobie od roku 1612 až po jeho odchod do vyhnanstva v roku 1621. V tomto období sa venoval prevažne latinskej humanistickej príležitostnej aj svetskej poézii.

Hlavnú časť Jakobeovej tvorby tvorí humanistická, prevažne svetská poézia. „Najviac básní – dosiaľ známych dvanásť epithalamií, šesť bakalárskych gratulácií, dve enkomiá, na literárnu učenosť a dve epicédiá – uverejnil Jakobeus v rozličných humanistických tlačiach.“ (Minárik, 1963, s. 39)

K epithalamiám zaradujeme: *Flos sate Pieriis quondam cum laude Camaenis* (1612), *Ver, aestas, autumnus abit* (1612), *Cum rosa, dlos, Paphiae, florum pulcerrimus ipse, floret* (1614), *Fingitur eximio Mars alloprosillos Homero* (1615), *Quae rerum facies?* (1616), *Taedia post ludi queis taedae cura jugalis* (1617), *Quis sit amor* (1617), *Vana cuculligerum discedant somnia patrum* (1617), *Cur toties instat Vczelini Musa magistri* (1618), *Patria Guttina mihi* (1618), *In thalamos sponsum si poscis, Spira Magister* (1619), *Mi Bobrivine, meae quondam pars primula Musae* (1620).

Menšia zbierka *Symbolon mentis gratae* zaujala v Jakobeovej tvorbe príležitostnej poézie vcelku zvláštne miesto. Epigramy, uvedené v tejto zbierke, pôsobia ako osvieženie v celej Jakobeovej poézii. Obsahuje príležitostné verše vážneho obsahu, ekomiá, genethliaká, eucharistiká a pod.

Ďalšiu časť v Jakobeovej tvorbe tvoria stredoveké povrávky, ktoré boli v období renesancie veľmi populárne. Sú to napríklad *Rara avis est, Quando venit, veniat quod nulla molestia sola* a i.

Prvou teologickejšou prózou bola *Dianoia nativitatís Johannis Baptistae, to jest: Spis rozdílnot soudů v sobě zdržující, jenž povstali při narození Jána Křtitele* (Praha, 1619). Túto úvahu napísal Jakobeus ako ouhonický kaplán, venuje sa tu vlastne uvažovaniu o význame života a pôsobenia sv. Jána.

V našej práci je uvedených iba niekoľko prác z prvej fázy tvorenia Jakuba Jakobeá. Ak sa však budeme pozeráť na prvé obdobie v ucelenom pohľade, uvedomíme si závislosť od osobných a spoločenských pomerov.

Druhou fázou môžeme označiť roky 1625 – 1645. Tieto roky sa viažu k Jakobeovej tvorbe na slovenskom území.

Prvá zbierka latinskej príležitostnej poézie bola *Otii vernalis anni M. DC. XXVII. Aegrisomnia*⁴. (Košice, 1627). Vznik tejto zbierky podmienila spoločenská situácia v roku 1626, keď bolo nastolené prímerie po Bethlenovskom povstaní. (Minárik, 1963)

Poslednú fázu v Jakobeovej tvorbe predstavuje obdobie štyridsiatych rokov, takzvané „prešovské obdobie“. Práve v tomto období vznikla básnická adaptácia *Gentis Slavonicae lacrumae, suspiria et vota*, toto dielo označujeme adaptáciou, pretože bolo pravdepodobne dodatkom k dnes už nezvestnej historickej próze *Viva gentis Slavonicae delinaeatio*. Táto zbierka bola napísaná v poslovenčenej češtine. (Minárik, 1963)

V neposlednom rade treba spomenúť aj dve príležitostné kázne. Prvá kázeň *Anamnis, to jest: Věčná a neumírající pamět založení domu božího národu Uhorskému v sbodbném a královském městě Prešově* (Levoča, 1642), ktorú venoval autor predovšetkým Prešovčanom. Druhou Jakobeovou príležitostnou kázňou je *Kázani pohřební* z roku 1621. Z obsahovej aj formálnej stránky predstavuje toto dielo typickú kázeň.

Jakobeovým pričinením zavial do našej literatúry v období renesancie a humanizmu nový a svieži vietor, o čom svedčí najmä Jakobeova príležitostná poézia, ktorá je občiansko-politického a vlasteneckého zamerania. Jakobeovo dielo je v neposlednom rade aj obrazom spoločnosti Slovákov a Čechov v časoch dávnej minulosti.

---

⁴ *Blúznivé sny vo voľnom čase na jar roku 1627. Aegrisomnia – podľa Horácia: De arte poetica 7*

2.3. Život Pavla Kyrmezera

Kyrmezer je jeden z najvýznamnejších autorov dramatickej tvorby v období renesančnej epochy. Jeho život a dielo sú živým dôkazom o vzájomných stykoch Slovenska a Česka v 16. storočí. Údaje o narodení Pavla Kyrmezera nám nie sú známe, narodil sa však v Banskej Štiavnici. Nevieme, ani kde Kyrmezer študoval. Niekedy koncom roka 1560 prišiel na Moravu, kde niekoľko rokov pôsobil ako rektor školy. Zastával taktiež aj funkciu pisára v Strážnici. Za luteránskeho kňaza sa dal vysvätiť v Krakove a potom pôsobil ako farár v rôznych mestách Moravy a Sliezska. V roku 1576 sa stal dekanom v Uherskom Brode. Vďaka tejto funkcii sa mohol usilovať o zjednotenie rozdrobených protestantských cirkví na východnej Morave. Hanlivými pamfletmi vystupoval proti Jednote bratskej, ktorá sa za žiadnych okolností nechcela podriaďiť jeho zjednocovacím snahám. Bol obvinený z kalvinizmu a po týchto obvineniach sa rozhodol uchýliť na čas do slovenského mesta Holíč. Zomrel v marci v roku 1589. Paradoxom v jeho živote však bolo, že na sklonku jeho života ho opatrovali členovia Jednoty bratskej, s ktorými sa nakoniec po bojoch proti nim pomeril. (Kolektív autorov, 1968)

2.4. Dielo Pavla Kyrmezera

Ako kňaz napísal *Leges ecclesiasticae* – Cirkevné zákony (1576) a katechizmus *Malá biblí* (1579).

Pri bojoch proti Jednote bratskej spísal v celku ostré pamflety, ktoré zozbieral a spolu s celým sporom uverejnil v diele *Acta concordiae* – Rokovanie o zjednotení (1580). Po odchode do Holíča vydal ešte *Confesio fidei* – Vyznanie viery (1585).

Najvýznamnejšiu časť jeho tvorby tvorí však dramatická tvorba. Jeho dramatické hry si berú inšpiráciu prevažne z biblických príbehov. Jeho dramatické dielo tvorí súbor troch dramatických hier písaných v českom jazyku. *Komedie česká o bohatci a Lazarovi* (Praha, 1566) – ak by sme túto komédiu porovnávali s inými spracovaniami zobrazovanej témy, prekvapilo by nás realistické ponímanie námetu.

Komedie nová o vdově (Litomyšl, 1573) – Aj v tejto komédii sa stretávame s biblickým príbehom, na ktorom autor demonštruje nespravodlivosť v dobovom súdnictve.

Komedie o Tobiášovi (Olomouc, 1581) – na tejto komédii je badať úpadok autorovej tvorivej činnosti. Biblický námet je len istou oblasťou v zobrazení skutočného života.

Ideové aj umelecké hodnoty v dramatickom umení Pavla Kyrmezera predstavujú vrchol našej dramatickej tvorby v renesančnom období. „*Vo svojich najlepších hrách Kyrmezer prekročil tradičný rámec latinských rétorizujúcich a didaktizujúcich humanistických školských hier. Podarilo sa mu v nich vytvoriť nový typ renesančnej drámy, najmä ideovo-umeleckou adaptáciou a spoločenskou aktualizáciou tradičnej biblickej tematiky.*“ (Minárik, 1985, s. 179)

3. Interpretačná časť

3.1. *Gentis Slavonicae lacruma, suspiria et vota* – Slzy, vzdychy a prosby slovenského národa

Skladba epicko-reflexívneho charakteru predstavuje v Jakobeovej tvorbe najvýznamnejšie dielo. Pri tejto skladbe sa vynára možnosť, že vznikla už v tridsiatych rokoch a je len časťou zo strateného spisu *Viva gentis Slavonicae delineatio* (Živý náčrt slovenského národa).

„Historická próza *Viva gentis Slavonicae delineatio* bola v minulosti prameňom pre poznanie života Slovákov v Uhorsku. Jakobeus v nej spracoval v „materinskom jazyku“ (v slovakizovanej češtine) na základe starších historických diel históriu Slovákov a ich jazyka. Podrobne objasnil pôvod a dejiny Slovákov, vznik a vývin ich jazyka v krajne nepriaznivých podmienkach.“ (Minárik, 1985, s. 174)

Celý tento dokument zohral veľkú úlohu pri raste „nášho národnouvedomovacieho procesu v 18. – 19. storočí“. (Minárik, 1963, s. 165) Svojou prozaickosťou zapôsobila priamo či nepriamo na našu históriu a mnohopočetné jazykové obrany a obrany samotného národa.

Jakobeova epická veršovaná skladba je však len adaptáciou básne *Tempus erat, qui parva quidem, sed debita caelo gens*. (Bol čas, keď síce malý národ, ale oddaný nebu) od českého humanistického básnika Václava Klementa Žebráckeho.

Skladba dodržiava renesančnú kompozíciu – úvod s propozíciou a invokáciou, jadro svojho rozprávania a epilogický záver. Každá jedna časť predstavuje dramatickú gradáciu ukrytú v kompozícii básne.

Báseň sa začína titulnou stranou, na ktorej sa nachádza obširny humanistický opis Krista, ktorému autor ponúka svoju skladbu „*S pokorným hlasom a rukou slzy, vzdychy a prosby slovenského národa*.“ Po veľmi vzletnom venovaní tomu najvyššiemu pokračuje autor venovaním mecenášom, ktorými boli traja slovenskí právnici.

V úvodnej propozícii a invokácii⁵ sa Jakobeus vyznáva, ako by rád vyrozprával, čo za žalostný osud postretol slovenský národ.

*Ja, čo kedysi v mladom veku som napísal veľa
básní a nesmrteľné meno som básňami získal,
teraz hovoriť o tých slzách i tisícich žiaľoch
národa Slovákov túžim.*

Už v úvodných veršoch sa stretávame s dvojnásobnou hyperbolou⁶ (*veľa básní a nesmrteľné meno som básňami získal a hovoriť o tých slzách i tisícich žiaľoch túžim*). Autor prvým veršom (*Ja, čo kedysi v mladom veku som napísal veľa básní...*) naráža na svoju príležitostnú poéziu z raného obdobia svojej tvorby.

Jadro básne, zobrazené vlastným rozprávaním, sa začína pokojne. Autor spomína na časy, keď slovenský národ prijal kresťanstvo a bol spasený. Badať tu obraz vykúpenia a očistenia od všetkých predošlých hriechov, ktoré páchal národ sám, aj hriechy, ktoré boli páchané na národe.

*Národ – Mat' slovenská, ktorú si vlastnou preliatou krvou,
skutočný Boží syn raz vykúpil.*

Mat' slovenská je alegorickým, personifikovaným aj symbolickým zobrazením slovenského národa ako kolektívu. Matku Slovákov personifikuje do božej nevesty, ktorá však pre útrapy a bolesti zabúda aj na lásku k svojmu „ženíchovi“. Prichádza do chrámu a obracia svoju tvár k Najvyššiemu, aby sa vyspovedala zo svojej bolesti.

*Práve prichádza, svoje údy v háv čierny si haliac:
skľúčená biedna a bezbranná, na lásku ženícha s'aby
zabudla, bosá a slzami máčajúca zvlhnuté viečka,*

---

⁵ „Propozícia – úvodná časť eposu, v ktorej básnik stručne naznačuje predmet celého diela.

Invokácia – úvodná časť eposu, v ktorej básnik vzýva múzu, aby mu bola nápomocná pri písaní diela.“ (Štraus, 2005, s.171 a s. 279)

⁶ „Hyperbola – druh trópu, ktorý nadmerne zveličuje črtu nejakého javu alebo predmetu.“ (Štraus, 2005, s.154)

*chatrné rúcho! Až do toho najzadnejšieho kúta
v chráme sa utiahla hneď a smutno na zem si sadla,
rozjímajúc o Kristu veľa i o nebi veľa.*

Už v prvom verši sa stretávame so symbolom smútku, ktorý autor vyjadruje čiernou farbou na odeve matky. Niekoľkými veršami vyjadruje postavenie matky národu, ktorá akoby zabudla na Krista (*na lásku ženícha sľaby zabudla*), stretávame sa tu s nepriamym vyjadrovaním. Autor sa obracia k biblickému motívu, ktorý sa často využíval aj v biblických textoch. Nepriamo poukazuje na spoločenskú situáciu, v ktorej sa slovenský národ nachádza – na chudobu (*bosá a slzami máčajúca chatrné rúcho*). Matka Slovákov padá až na samú zem, ocitá sa až na pokraji svojich síl upierajúc svoj pohľad ku Kristovi.

Smutný prehovor samotnej matky Slovákov rámcuje opäť magickosť. Matka sa trikrát snažila prehovoriť a trikrát zmlkla v slzách, až na štvrtýkrát sa jej podarilo vysloviť svoj žalostný prehovor.

*Taký lós teda ma čaká ? Ja, Národ – mať slovenská, Národ
drahý Bohu, a predsa som nútená takéto žiale
znášať? A sotená pod hladinu vôd hučiacich strmhlav,
od hrozieb Satana Mohameda a zúfalstva skleslá
plakať tam mám? Či plač ten var bez konca bude?*

V citovaných veršoch sa nachádza množstvo básnických otázok, ktoré si kladie samotná matka, zúfalá vo svojom rozpolžení. Portrét zla – diabla – nám odhaľuje samotnú trpiacu matku. Nepriamym pomenovaním upriamuje pozornosť na Mohameda a na turecký národ, ktorý bol mohamedánskeho náboženstva. Meno Mohamed však možno chápať aj ako označenie jedného z tureckých sultánov, ktorí často niesli práve toto meno. Z uvedených veršov dedukujeme teda zlo, ktoré páchali na slovenskom národe tureckí vojaci, ktorí boli na naše územie vyslaní s jediným cieľom – ničiť a dobývať.

*Potomstvo moje (ak by chcela by dopustiť pravica v nebi)
vyhubiť dychtivo túži až od samých koreňov drak,*

vládca Averna, neznalý svetla a v temnotách dliaci.

Nový motív zla a prítomnosti satana nám je ponúkaný prostredníctvom strachu matky Slovákov, ktorá ma obavy z vyhubenia celého národa samotným diablom. Stretávame sa tu s nadprirodzeným obrazom draka, ktorý chce vyhubiť celý národ. Vládca Averna – toto pomenovanie charakterizuje priamo samotného satana, ktorý je pôvodcom všetkého zlého. Tento obraz pochádza z rímskej mytológie, kde sa tradovala domnienka o Avernonskom jazere, pri ktorom bol vchod do podsvetia. Avernus teda môžeme chápať aj ako podsvetie samo, čo máme možnosť demonštrovať aj na veršoch (*vládca Averna, neznalý svetla a v temnotách dliaci*).

*... nazdávajúc sa, že keď sa mu šťastne
kedysi podarila tá prvá lest' s jablkom v raji,
podobným zločinom teraz vraj dosiahne podobný úspech.*

Ďalší obraz satana a jeho pomocníkov nám autor ponúka v alegorickom zobrazení biblického motívu z príbehu o vyhnaní prvých ľudí z raja, kde bol strojom zla a pomocníkom satana had. Nevyjadruje sa k téme priamo, ale prostredníctvom alegórie (*tá lest' s jablkom v raji*). Jakobeus preberá tento obraz priamo z Biblie, presnejšie z knihy Genesis, ktorá je súčasťou Starého zákona.

*Eumenidky, Fúrie, Díry a Charybdy hrozné,
kadejaké tiež Tiene, čo strašný Avernus chrlí,
proti úbohým hucká, štve, ohlúša vojnovou vravou.*

Prostredníctvom mytologických bytostí sa autor snaží dopracovať k hrôzám, ktoré hrozili slovenskému národu a na čom sa musel zúčastniť, aj keď možno ani nechcel. Mytologické obrazy bohýň kľatby a pomsty (*Eumenidky, Fúrie, Díry*), morských príšer (*Charybdy*) a taktiež aj *Tieňov*, ktoré predstavovali rôzne bytosti priamo z pekla. Opäť sa tu stretávame s postavou Averna, čiže satana, ktorý dostáva už aj prívlastok strašný. Cez obraz plameňov prechádzame k ničote a ničeniu samotnému.

*Načo mám spomínať, Mohamed, tolko (no spomenúť treba)
tvojich nájazdov, krvavých bojov, vrážd, príšerných pohrôm,
ktoré tu prežíva teraz to pomedzie Uhorskej ríše?*

V nasledujúcich veršoch sa opäť vraciame k motívu Mohameda, ktorý predstavuje zlo, presnejšie tureckú hrozbu. Na rozdiel od predchádzajúcich veršov sa tu už stretávame s konkrétnejším vyjadrením diania v krajine. Sú tu ľahko badateľné epitetá (krvavých bojov, príšerných pohrôm). Obdobie 16. a 17. storočia a vojny vyvolané tureckou stranou sa stali jednou z najväčších pohrôm nielen na slovenskom území, ale aj na území celého Uhorska. Uhorsko a Osmanská ríša boli v otvorenej vojne v rokoch 1592 – 1606, čo bolo dôsledkom utrpenia obyčajných ľudí.

*Nuž kto by, ach, kto by sa mohol slz zdržať,
vraviac o týchto veciach, hoc bol by hneď tvrdší než Hydra...*

Zúbožená matka je už na konci so silami a pri menovaní všetkých nepravostí nedokáže zdržať slzy nad svojimi „deťmi“, keď si premieta všetky krivdy a nepravosti. Ten, kto by neplakal nad týmto krutým osudom, je označovaný za bájne zviera Hydru. Hydra pochádza z gréckej mytológie, kde bolo toto zviera strážcom podsvetia.

*Uhry, aké vy biedy, ach, aké vy pohromy neraz
so mnou ste prežívali, keď v záplave cudzieho vojska
paloše, meče a kopije so širokým železným hrotom,
strašné piky a lovecké oštepky s dlhými hrotmi,
mažiare rôzne a rýchle záblesky vyšľahujúce
delá, ba zbrane, ach, už len tým svojim rachotom strašné
proti mojim drahým ste videli napriať!*

Uhorsko bolo zmietané okrem vojen s Turkami aj vnútornými nepokojmi. Nepokoje medzi Habsburgovcami a uhorskými stavmi sa vyhrotili až do niekoľkých povstaní. Na slovenskom území sa niekoľkokrát stretli vojská Gabriela Bethléna a Štefana Bocskaya s cisárskymi vojskami. Vďaka týmto povstaniam sa na mnohých územiach Slovenska dostali k moci aj Turci. V cisárskych vojskách boli často zamestnávaní

zlovestní žoldnieri, ktorí plienili krajinu rovnako ako Turci. Autor vo vyššie uvedených veršoch spomína aj zbrane, ktoré sa používali v bojoch.

*Sama veru som dúfala, že mi po chmárach svitne
jasné slnko a Mars už tuhými putami bude
spútany. Ale v päťách mi kráčal nepravý Osud.*

Matka Slovákov tajne dúfa, že všetko jej utrpenie bude konečne na konci a jej „deťom“ svitne na lepšie časy. Dúfa, že vojny budú skončené a bude nastolený mier. Vojnu v prenesenom slova zmysle charakterizuje Mars ako rímsky boh vojny. Prostredníctvom personifikácie (v päťách mi kráčal nepravý Osud) sa vzdáva nádeje na ukončenie všetkých svojich útrap.

*Tisifóne, zbroj nesúca : čierne hady a fakle,
i ten, čo po mojich drahých s'á gétulské levisko dychtí,
z jednej biedy hneď do ďalších bied a do hrozných pohrôm
nad pohromy ma vrhá!*

Skupina veršov, ktorá je doslovne nasiaknutá prítomnosťou satana. Tisifóne, jedna zo skupiny Fúrií, ktoré boli často zobrazované s fľaami a hadmi na hlave (nesúca čierne hady a fakle). I ten autor sa už ani neodvažuje pomyslieť na priame pomenovanie pôvodcu všetkého zla. Satana označuje istým hanlivým spôsobom, že v hneve nechce vysloviť jeho meno, avšak satanovo označenie nechce vyslovovať – možno aj zo strachu. Gradácia sa odráža aj na poslednom dvojverší (jednej biedy hneď do ďalších bied a do hrozných pohrôm nad pohromy ma vrhá!) Národ sa nedokáže vymaniť z jedného problému a už je znovu uvádzaný do ďalších a ďalších trápení. Víchrice, dažde, mor, požiare – to všetko sú znaky Božieho hnevu.

*Kolko len, kolko detí mi skosila príšernou Smrťou?
Kolko len otcov, tých ochrancov, ktorí mi ochotne neraz
nastavovali svoju šiju, keď klesla som už,
ba keď mečom ma vyhubiť chcela v tartarskej ríši
oddaná zberba, hneď hotoví boli položiť život...*

Všetky katastrofy, počnúc vojenskými ťaženiami, prechádzajúc cez prírodné katastrofy a v neposlednom rade končiac epidémiami sa podpísali pod mnohými stratami na životoch. Prostredníctvom rečníckych otázok chce ubolená matka Slovákov vedieť, koľko to všetko bude ešte trvať, koľko ešte musí zvládať svoje utrpenie. Sama vyzdvihuje oddanosť národa, ktorý bojoval za svoju záchranu. Opäť sa nám vkráda do popredia motív zla, zobrazený v podobe podsvetia (*Tartarská ríša*), opäť pomenovanie prebraté z gréckej mytológie – Tartaros bol časťou podsvetia, v ktorej prebývali, a predovšetkým trpeli previnilci (*oddaná zberba*).

V nečakanom momente, keď sa už matka pripravuje na smrť a jej nádej pohasína, nastáva v básni náhly obrat, do ktorého vstupuje samotný Kristus so svojim monológom, ktorý je aj nečakaným záverom celej básne.

*Dcéra moja, už viac neplač nad smutným osudom viac.
Kým len budú na nebi hviezdy, kým v mori zas piesok,
o teba, lúbezná, budem, o teba, starať sa vždy*

Epická veršovaná skladba, ktorá sa takmer celým svojím dejom nesie v pochmúrnom deji, v ktorom sa objavujú zväčša iba zobrazenia satana v priamom aj obraznom pomenovaní, odrazu miznú a ostáva len čistota v Kristovi, ktorý sľubuje matke Slovákov pokoj a vyslobodenie. Sľubuje jej, že sa bude o ňu vždy príkladne starať.

Jakobeova adaptácia, pochádzajúca z cudzej predlohy, stojí v našej literatúre osamotene. Z ideového, ba dokonca aj z formálneho hľadiska prekonala mnohých súvekých básnikov, s ktorými má len minimum spoločných črt. Jakobeus sa stal touto skladbou predchodcom ospevovateľov našej národnej minulosti.

3.2. Komédie česká o bohatci a Lazarovi

Hra zložená z piatich dejstiev, v ktorej Kyrmezer spracováva biblický príbeh o boháčovi, ktorý sa nemilosrdne správa k úbohému Lazárovi a za svoje skutky príde priamo do pekla. Takmer presne reprodukuje biblický motív, no na pozadí hlavného motívu zachytáva aj motív chudoby a odsúdenie bohatej vrstvy. Postupne tu autor rozvíja myšlienky o nespravodlivosti súvekej spoločnosti.

Príbeh s piatimi dejstvami sa odohráva v logickom slede, čo korešponduje so základnými dramatickými požiadavkami o jednote deja, času a miesta. Tento jednotný princíp je narušený iba v piatom dejstve, kde sa príbeh odohráva v dome aj v pekle.

Postavy, ktoré vystupujú v hre:

CRESUS – boháč

ANNA – boháčova manželka

PARMENO – sluha

SYRUS – paholok

Bratia a priatelia boháča

ABRAHÁM

LAZÁR – žobrák

MICHAEL, RAFAEL – dvaja anjeli

KŇAZ PETER – farár

SMRŤ

RARÁŠEK, KVASNIČKA – dvaja čerti

Úvod hry patrí predhovoru, v ktorom sa autor obracia na Boha a Krista. Prosí o pochopenie, pretože svoje dielo napísal na motív biblického podobenstva, ktoré hovorí o bohatom mužovi, ktorý nemyslel na nič iné iba na peniaze a bez milosti sa správal ku všetkým rovnako zle, a o chudobnom žobrákovi, ktorého vyhnal zo svojho domu.

*Přítom poníženě vaší milosti
prosíme, že s laskavou ochotností
ráčíte nás bedlivě vyslyšeti
a nám v ničem nedáte překážeti,*

*nebo tato tragedia sepsaná,
z gruntu Písma svatého jest vybraná,
kterouž sám Pán náš a milý Spasitel
Ježíš Kristus, všech hříšných vykupitel,
ráčil v svatém Čtení připomínati*

Argument, ktorý je druhou časťou, je úvodom do celej divadelnej hry, prezrádza nám, o čom bude celá komédia a v krátkosti nás zoznamuje s hlavnými postavami. Lazárom, ktorý umrel pred bránou domu boháča, avšak anjeli ho vyniesli do neba k Abrahámovi. Druhou hlavnou postavou je boháč, ktorý bol nemilosrdný a zlý. Nakoniec tiež umiera, no paradoxne je odvádzaný do pekla. Už v predhovore možno badať prvé náznaky pekla ako motívu zlých činov a krutosti, ktoré páchal boháč. Taktiež tento osud, ktorý boháča postihol, možno chápať ako Boží trest za skutky napáchané na zemi. V zobrazenom štvorverší sa stretávame so združenou rýmovou formou (*vzal – dokonal, pohřben – trápen*). V prvom verší nájdeme personifikáciu (*Bezbožný koniec života vzal*).

*A tak bezbožný konec života vzal,
s velikým trápením život dokonal.
S tělem i s duší od ďáblův pohřben,
přeukrutně od nich v pekle jest trápen.*

Prvý akt vovádza diváka priamo do deja. Stretávame sa tu s boháčom, ktorý sa raduje zo svojho bohatstva, ktoré si nahonobil aj so svojou manželkou, ktorá zobrazuje dobrú ženu. Boháč chce oslavovať svoje bohatstvo, avšak ona s jeho oslavou nesúhlasí. V prvom akte sa taktiež po prvýkrát stretávame s označením čerta. Boháč v hneve nad svojou manželkou, pri ktorej nevie pochopiť, prečo s ním nesúhlasí, posiela do čerta jej slová len preto, že sa mu nepáčia. Tvrdohlavo si stojí za svojím a je neochotný ustúpiť.

*Aj, nech k čertu kázání takového,
neb již nemohu poslouchati toho.*

Druhý akt zobrazuje Lazára, ktorý prosí bohatého pána o pomoc, no ten s krikom rozkazuje sluhom, aby ho vyhnali a viac ho do jeho domu nepustili. Sluha Parmeno tak aj spraví. Sluha, ktorý na povrch vyzerá veľmi necitlivo, ovplyvva v skutočnosti mravnou čistotou a ľutuje úbožiaka Lazára za to, čo sa mu prihodilo. Stretávame sa tu s veľmi silným obrazom, v ktorom psy lížu rany na nohách mrzáka, pretože inak mu nemôžu pomôcť. Sluha Parmeno sa stal mravným vzorom v tejto divadelnej hre. Príprava hostiny, ktorú boháč rozkázal nachystať, je v plnom prúde. Na scénu však vstupujú dvaja čerti – Rarášek a Kvasnička.

*Ach, bratře Rarašku, zle se nám vedlo,
že nám dnes hned nakrátce nic nasedlo
Jistě jsme celý den darmo číhali,
jako vztekli psi sem i tam běhali,*

*abychom byli někoho podvedli,
k nešlechtnostem a k hříchu navedli*

Už v prvom prehovore môžeme badať typickú vlastnosť pre diablových pomocníkov, ktorí sa za každú cenu snažia nalákať niekoho do pekla či vyviesť nejakú lotrovinu. Pre čertov je známe, že sú neposední a často zobrazovaní ako tí najväčší motáci, ktorým sa nič nedarí. Ich úlohou je navádzať ľudí na zlé a robiť im problémy, čo môžeme demonštrovať aj na zobrazených veršoch.

Čerti sa postupne chystajú na boháčovi hostinu, vedia o tom, akú povahu má boháč a ako sa správa ku svojim poddaným. Obaja čerti hovoria jednoduchším a zrozumiteľnejším jazykom pre širšie ľudové vrstvy.

Už po druhýkrát sa v prehovore boháča stretávame s motívom čerta. Znovu posielajú do čerta – do pekla jedného zo sluhov, ktorý chcel pomôcť úbožiakovi Lazárovi, ktorý umiera pred bránou bohatého pána od hladu.

*Táhni k čertu, ničemný služebníče,
daremný a všetečný potvorníče!*

Tretie dejstvo začína monológom Smrti, ktorá si prichádza po boháča. Vyčíta mu jeho konanie a pouča ho o jeho živote. Kázaním ho chce prinútiť, aby si uvedomil, že aj on je smrteľný človek. Obviňuje ho, prečo nemohol pomôcť chudobnému človeku, keď on sám –bohatý pán – má dostatok všetkého, na čo si len zmyslí. Boháč sa síce zľakne, no aj napriek tomu nemá problém obviňovať a urážať samotnú Smrť.

*Kdo jsi, ty potvoro, tak velmi hrozná,
žádnému stvoření v světě podobná?
Oznamíš mi, jaký to jest obchod tvůj
a pověz mi, jaký jest úmysl tvůj,

žes' směla tak svobodně ke mně jíti,
co by mne chtěla pojednou požříti?*

V treťom a štvrtom verši prehovoru boháča sa stretávame s epiforou (*tvůj – tvůj*). Tak ako sme uviedli už v predchádzajúcej analýze, aj v týchto veršoch možno badať združený rým, ktorý rámcuje monológy a dialógy v celej divadelnej hre. V prehovore boháča sa stretávame aj s expresívnym výrazom (*potvora*). Autor tu používa aj jeden z trópop klimax⁷ (*...ty potvoro, tak velmi hrozná, žádnému stvoření na světě podobná?*).

*Mohlas' k čertu s nimi tam vně zůstati
a mně v této kollaci pokoj dáti.*

Po tretíkrát sa v prehovore boháča stretávame s motívom čertov, kam sa odvažuje posielat' aj samotnú Smrť, ktorá má tú moc rozhodnúť o jeho živote a smrti.

*Aj, ký čert mi to strašidlo nahodil,
an bych raději viděti hned zvolil
nevím co*

Boháč zosmiešňuje Smrť prostredníctvom expresívneho výrazu (*strašidlo*). Znovu sa v jeho prehovore objavuje motív čerta, čo však pre tentokrát neznie vážne, ale skôr

---

⁷ „Klimax – stylistická figura, stupňuje, zosilňuje myšlienku a emocionálny účinok textu usporiadaním významovo blízkych slov alebo slovných spojení.“ (Štraus, 2005, s.183)

komicky v súvislosti so slovom strašidlo. Smrť ako strašidlo vyznieva skôr výsmešne a taktiež pôsobí aj boháčovo správanie sa, ktoré je výsmešné a neúctivé voči Smrti, ktorá má moc nad všetkým živým na celom svete. Boháč, ktorého myseľ je plná zlata, nemá úctu k ničomu a nikomu.

*I co ty na takové klevety dbáš?
Budeš ještě dlouho živ, jak sám shledáš.
Můžeš dobře mé rady užívatí,
bez starosti vesele hodovati.
Nech se jiní lidé, chudí, starají,

kteříž zhola již nikdéz nic nemají,
ale ty máš všeho dobrého dosti,
užívaj raději, co máš, s radostí.*

Ku koncu tretieho dejstva šepká čert Kvasnička boháčovi do ucha, aby sa nebál ani Smrti. Nabáda ho na ďalšie užívanie si. Z toho vyplýva nabádanie čerta na zlé, na vykonanie hriechu. Irónia spočíva v správaní sa čerta Kvasničku, ktorý sa správa k boháčovi ako jeho kamarát a snaží sa mu „dobre“ radiť.

Štvrté dejstvo začína Lazárovým výstupom. Cíti, že umiera a sluhovia samotného boháča mu pomáhajú v jeho „poslednej“ hodine. Utekajú po kňaza, aby Lazára pomazal, a on tak neprišiel o miesto v Božom kráľovstve a aby bola jeho duša spasená a očistená od všetkých hriechov. Lazár sa za prítomnosti kňaza Petra a sluhov zmieruje s Bohom a pokojne umiera. Žiada Najvyššieho len o jediné – aby bol milosrdný k jeho duši. Sluhovia sa s Lazárom lúčia a jeho dušu odnášajú dvaja anjeli do neba. Odovzdávajú ju Abrahámovi s pochvalnými slovami. Abrahám ju pokojne prijíma.

Piate dejstvo zobrazuje boháča, v mysli ktorého sa rodí zárodok pochybností, no aj tie nakoniec zahodí za hlavu a chce si zatancovať s priateľmi a manželkou. Smrť ho však skolí šípom v tom najneočakávanejšom okamihu. Sám boháč si myslel, že bude mať pri sebe lekára a všetkých, ktorých potrebuje, no ani to sa mu nakoniec nevyplnilo a ostal úplne sám. Všetci ostatní utiekli zo strachu, že aj ich Smrť zabije. Na scénu sa opäť dostávajú dvaja čerti, ktorí sa tešia zo smrti bohatého človeka, na ktorého si brúsili svoje zúbky.

*Hľadmež ho dobre, aby nám neušel,
šetřice jeho duše velmi pilně,
zarazíme ji hned pojednou silně,*

Dušu boháča si chcú dobre strážiť, aby im neušla a oni sa s ňou mohli vydať do pekla. Využívajú chvíľu, keď je telo mŕtveho osamotené, pretože všetci odišli z domu.

*Hej, kterak se máš, náš milý příteli?
Od давных časuv jsme na tě číhali,
protož pojed' s námi do naší lázně.*

*Zatopímeť hned a zmyjem tě krásně,
aby se mohl tím lépe vypotiti,
můžeme tě na svrchnici vsaditi.
Ale u nás kusa mejdla nemáme,
třebas siry a smůly tobě dáme.*

*Vody se u nás také nedostává,
neb u nás žádného deště nebývá.
My místo louhu smůly užíváme,
sirou každého u nás obléváme.
Muožť se i tobě s hojností dostati,*

siry a smůly nechcem litovati.

Hádaj, nejsme-li dobří lazebníci?

Dlhší monológ čerta Raráška pôsobí vcelku vtipne a je plný vzájomných paradoxov (*lázne bez mejdla*). Vo svojom prehovore prezrádza fakt, že po boháčovi pokukovali už dlhší čas a jeho osud bol vopred spečatený. Komická situácia vzniká, keď sa čerti snažia dostať boháča do pekla. Je pre nich priťažký, na povrch sa prediera menšia inteligencia čertov, ktorí musia nakoniec boháča odniesť do pekla na nosidlách.

*Ját' jsem neřekl, aby byl tak nelehký.
Však jim oba sotva můžem vládnouti,
musíme ho vždy za sebou táhnouti.
Víš co, zapomněli jsme kolečka vzíti,
mohli jsme ho na něm přečistě vízti*

Celá komédia sa končí rozhovorom boháča s Abrahámom. Boháč by sa veľmi rád dostal do neba. Abrahám mu však vysvetľuje, že to nie je možné pre jeho správanie sa, ktoré mal počas celého svojho života. Boháč chce, aby Abrahám poslal mŕtveho Lazára k nemu domov, aby všetci videli posolstvo a mohli žiť tak, ako sa patrí. Abrahám to odmieta, ak nechcú počúvať Sväté písmo a učiť sa z neho, tak potom ich existencia skončí rovnako ako tá boháčova.

Záverečné slovo v komédii sa začína oslovením publika od najurodzenejších cez tých menej urodzených až k neurodzeným. Autor prosí bohatých, aby sa zamysleli nad svojím konaním a vzali si z tejto hry, a predovšetkým z tohto príbehu, ponaučenie. Radšej byť na istý čas po boku Lazára a pomôcť, ako hodovať v prítomnosti boháča a skončiť v pekle.

Zlo v tejto divadelnej hre je ponímané aj z hľadiska vážnosti, ale aj z hľadiska vtipu. Vážnosť je odzrkadlená na postave boháča, ktorý je zlý vo svojej podstate a nevidí nič iné iba svoj majetok, ku všetkým sa správa povýšenecky a nemilo. Sluhovia, ba dokonca aj jeho vlastná manželka, sa k nemu musia správať úslužne a musia poslúchnuť každé jeho slovo. Nebojí sa robiť si žarty ani zo Smrti a vyhnať ju zo svojho domu. Vtipným oživením hry sú dvaja čerti Kvasnička a Rarášek, ktorí sú prototypom humoru, jazykom sa približujú širokej ľudovej vrstve, svojím nie práve dokonalým správaním sa a hlúposťou vytvárajú komické situácie, ktoré vstupujú do deja nenútene a ľahko.

4. Záver

Zlo je skutočnosť, ktorá sa v našom živote vyskytuje už od pradávnych čias. Zlo môže mať mnoho podôb, ktoré si často ani len neuvedomujeme. Na začiatku písania našej bakalárskej práce sme si tiež položili otázku: Čo je to zlo? Avšak, ako to už býva, odpoveď na túto otázku môže byť rôznorodá. Pre nás sa stal obrazom zla sám satan a jeho obrazy v staršej slovenskej literatúre.

Zozbieraním potrebných informácií v príslušných uvedených literatúrach sme si urobili obraz o vzniku renesancie ako nového smeru, ktorý bol sprevádzaný mnohými objavmi, či už spoločenskými, geografickými alebo kultúrnymi, a voviedol nás do problematiky zobrazovania obrazov v literárnom chápaní.

Zlo, ktoré sme skúmali, sme rozdelili do výrazných protipólov. Zlo ako nebezpečenstvo s deštruktívnym vnímaním a charakterom a zlo ako nástroj humoru a satiry. Zlo zobrazujúce satana ako ničiteľa sme skúmali u autora Jakuba Jakobeu v jeho diele *Slzy, vzdychy a prosby slovenského národa*. V tomto diele sme pozorovali množstvo spojitostí s Bibliou a gréckou aj rímskou mytológiou. Mytologické postavy sa stali pomôckou pri vyjadrovaní útrap a ničení slovenského národa. Jakobeus sa vo svojom diele dotýka zašlej slávy slovenského národa v období Cyrila a Metoda, svoju pozornosť obracia na rozvrátenosť krajiny a nebezpečenstvo tureckých vpádov.

V divadelných hrách Pavla Kyrmežera sa stretávame s opačným vnímaním zla. V *Komedii české o bohatci a Lazarovi* vnímame dvoch čertov ako humoristický príklad možného zla. Úlohou postáv Raráška a Kvasničku bolo vnieť do divadelnej hry prvky komiky a ľudovosti.

Naša bakalárska práca je obrazom uceleného pohľadu na obdobie renesancie a humanizmu v Uhorskom kráľovstve a taktiež aj na území dnešného Slovenska. Ponúka prehľad dôležitých dejinných udalostí, ktoré sa v tomto období odohrali, vysvetľuje filozofiu tohto literárneho smeru a snaženia v ponímaní slovenských a českých renesančných autorov. Snaží sa o vysvetlenie dôležitých veršov, ktoré sme starostlivo vybrali, aby čo najvernejším spôsobom charakterizovali zlo. Zlo v podobe nebezpečenstva, krutosti, nenávisť, menejcennosti, zrady, klamstva a túžby po moci. Boje vyšších vrstiev, ktoré častokrát nebrali ohľad na svojich poddaných a bojovali medzi sebou

plieniac územia a ničiac ľudí. Na druhej strane vnímame zlo aj v odľahčenej forme ako možný nástroj zábavy, ktorý slúžil práve ľuďom, aby mohli zabudnúť na svoje problémy a trápenia.

5. Použitá literatúra

HURBAN. J.M. *Slovensko a jeho život literárny*. Bratislava: [b.v.], 1972. s. 48

Kolektív autorov. *Slovenský literárny album*. Bratislava: Obzor, 1968. 438 s. ISBN 65 – 043 – 63

Kolektív autorov. *Encyklopédia slovenských spisovateľov*. Bratislava: Obzor, 1984. 483 s. ISBN 65 – 042 – 84

KRČMÉRY. Š. *Slovenská poézia 16.stoletia*. In: *Sborník MS. Martin 1932*. s. 26

KYRMEZER. P. *Komedia česká o bohatci a Lazarovi*. Zlatý fond denníka SME 2009, [cit. 16. 4. 2012]. Dostupné na webovskej stránke (world wide web):

http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1136/Kyrmezer_Komedia-ceska-o-bohatci-a-Lazarovi

MINÁRIK. J. *Dejiny slovenskej literatúry 1)*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985. 376 s. ISBN 67 -144 – 85

MINÁRIK. J. *Jakub Jakobeus výber z diela*. Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1963. 440 s. ISBN 71 -023 – 63

MINÁRIK. J. *Renesančná a humanistická literatúra*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985. 267 s. ISBN 67 – 184 –85

MIŠIANIK. J. *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1964. 852 s. ISBN 71 – 082 – 64

MIŠIANIK. J. *Pohľady do staršej slovenskej literatúry*. Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1974. 415 s. ISBN 71 –042 – 74

ŠTRAUS. F. *Príručný slovník literárno-vedných termínov*. Bratislava: Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2005. 416 s. ISBN 80-8061-208-0

TKÁČIKOVÁ. E. *Podoby slovenskej literatúry obdobia renesancie*. VEDA, 1988. 112 s. ISBN 071-075-88

